

کتاب‌های تازه

زبدة التواریخ

اثری در تاریخ سلجوقیان

○ زبدة التواریخ، اخبار امرا و پادشاهان سلجوقی
 ○ تالیف: صدر الدین ابوالحسن علی بن ناصر بن علی حسینی
 (تالیف ربع اول قرن هفتم هجری)
 ○ مقدمه‌ها: دکتر محمد نورالدین، ضیا بونیاتوف، دکتر محمد اقبال
 ○ مصحح متن عربی: دکتر محمد نورالدین
 ○ ترجمه: رمضان علی روح الهی
 ○ ناشر: ایل شاهسون بغدادی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰، ۲۵۲ص، ۱۹۰۰۰ ریال

این کتاب ترجمه کتاب اخبار الدولة السلجوقیه (عنوانی که در صفحه اول نسخه خطی اثر آمده) یا زبدة التواریخ (عنوانی که در آغاز متن ذکر شده) است که در ربع اول قرن هفتم هجری به زبان عربی نگارش یافته و نسخه منحصر به فرد آن در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود و دربردارنده تاریخ سلجوقیان ایران از آغاز تا سقوط آنان است. این اثر ارزشمند، تالیف صدر الدین ابوالحسن علی بن ناصر بن علی حسینی (حیات در اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم هجری) است. از مجموعه مطالب مقدمه‌های چاپ‌ها و ترجمه‌های دیگر کتاب که در ابتدای چاپ حاضر آمده و به قلم دکتر محمد نورالدین، (چاپ بیروت)، ضیا الدین بونیاتوف (ترجمه روسی) و دکتر محمد اقبال (چاپ لاهور

پاکستان) می‌باشد چنین بر می‌آید که: این اثر در ربع اول سده هفتم نگاهشته شده چرا که واپسین رخدادی که حسینی از آن سخن می‌گوید، درگذشت اتابک ازبک و پایان فرمانروایی خاندان ایلدگز است. این کتاب نیز مانند بسیاری از کتاب‌های کهن تاریخی، به زندگی و اعمال سلاطین و شاهان و امرا و کارگزاران و وزیران بزرگ، بر تخت نشستن‌ها، جنگ‌ها، نیرنگ‌ها و عزل و قتل ایشان می‌پردازد و تنها جسته گریخته به تاریخ اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی توجه می‌کند. او حتی به کشاکش‌های دینی، به ویژه آنچه به اسماعیلیان و الموت مربوط است، اشاره‌ای گذرا بیش نمی‌کند.

کتاب را به لحاظ محتوا می‌توان به ۴۱ فصل (باب - بخش - قسمت) منقسم نمود. ۳۰ فصل آن (تا پایان فرمانروایی سلطان سنجر در سال ۵۵۲ هـ. ق. / ۱۱۵۷ م) حدود نیمی از کتاب را در بر می‌گیرد. در حالی که ۹ فصل بعدی در حدود نیم دیگر کتاب را اشغال کرده و شرح رخدادهایی است که حسینی خود شاهد آنها بوده یا در زمان آنها زیسته و یا از هم روزگاراننش برگرفته است. به همین دلیل از تفصیل بیشتری برخوردار می‌باشد. دو فصل پایانی ۹ فصل آخر نیز ضمیمه‌ای فهرست گونه است که ظاهراً بعداً به کتاب افزوده شده است.

بخش اول (۳۰ فصل نخست) اگر چه از اختصار بیشتری برخوردار است، لیکن این امر نافی اهمیت اطلاعات ارزشمند موجود در آن فصول نیست. چه بسا متضمن اطلاعاتی است که در دیگر منابع به ندرت یافت می‌شود. مهمترین مطالب و اطلاعات این بخش را به شرح زیر می‌توان ذکر کرد: روابط سلجوقیان و بیزانسیان، پیروزی الب ارسلان بر رومانوس دیوجانوس در ملازگرد (۱۰۷۱ م)، جنگ‌های سلجوقیان با گرجیان، اصل و نسب خاندان سلجوقی، احوال وزیر عمیدالملک کندری. اما بخش دوم (۹ فصل پایانی) که دوران نزدیک به زمان مؤلف را شامل می‌شود متضمن اطلاعات دست اول و مشروحی از فرمانروایی سلاطین سلجوقی در سه دهه پایانی حکومتشان به ویژه دوران سلطان طغرل سوم، اوضاع مناطق شمالی ایران و آذربایجان و ماورا قفقاز و امور وزرا و خلافت است.

دو فصل پایانی (۴۰ و ۴۱) تصویری از رخدادهای بعدی به خواننده ارائه می‌دهند و عبارت از پاره‌ها و بخش‌های کوچک است. در فصل چهارم، اسامی سلاطین سلجوقی از طغرل اول تا سنجر به استثنای برکیارق و سلاطین خردسال، محمود اول و ملکشاه دوم، به ترتیب ذکر می‌شود و به نحوی بسیار خلاصه به تولد، دوران سلطنت، اقدامات مهم و تاریخ و چگونگی درگذشت آنها اشاره می‌شود. اما محتوای فصل چهارم و یکم یاد کرد آن دسته از مملوکان سلجوقیان است که بعدها فرمانروا و سر سلسله شدند. این دو فصل از سیاق عمومی متن جدا هستند که احتمال دارد ناسخان بعدی افزوده باشند، لیکن این دو فصل در حکم چکیده کتاب است.

به هر روی زبدة التواریخ، هر چند کتاب مختصری در تاریخ سلجوقیان است با این وجود حاوی رخدادهای مهم و نادر است که در دیگر منابع تاریخ دولت سلجوقی یافت نمی‌شود، بخصوص متضمن اخباری است که برای روشن شدن رخدادهای نیمه دوم سده دوازدهم میلادی / ششم هجری - دورانی که بارتولد آن را «تاریک‌ترین دوران‌های تاریخ اسلام» می‌نامد - بسیار ارزشمند است. این اثر اطلاعات بی‌مانندی در باب اتابکان آذربایجان، خاندان ایلدگز و پیوند دو سویه ایشان با سلاطین سلجوقی می‌یابیم. این کتاب بهترین روایت از کوششهای بیهوده سلطان طغرل سوم برای اعاده تمامیت امپراتوری و قدرت خاندان خویش است. بدین سان، کتاب صدرالدین حسینی به صورت یکی از منابع اصلی تاریخ ماورا قفقاز و شمال ایران و نیز تاریخ خلافت عباسیان در پایان سده دوازدهم میلادی / ششم هجری، در کنار آثار عماد الدین اصفهانی، ابن جوزی، ابن اثیر، ابن قلانسی و راوندی، قرار می‌گیرد. اهمیت کتاب زمانی فزونی می‌گیرد که بدانیم سه چهارم منابع این اثر از میان رفته‌اند. مهمترین منابع حسینی دو کتاب نصره الفقرة و عصره الفقرة اثر عمادالدین کاتب اصفهانی و مآثر وزیر نظام الملک بوده است. همانگونه که مصححان کتاب خاطر نشان کرده‌اند، حسینی در قالب کتابش تسلسل زمانی را رعایت کرده، اما برخلاف مکتب تاریخی کهن عربی، فصل‌ها را نه بر حسب سال‌ها، که بر حسب موضوع فصل، خلیفه‌ای یا شاهی یا وزیری یا حتی کارگزاری

شاردن و ایران

- شاردن و ایران: تحلیلی از اوضاع ایران در قرن هفدهم میلادی
- تألیف: دیریک وان در کرویس
- ترجمه: حمزه اخوان تقوی
- ناشر: فرزاد روز، تهران، چاپ اول، آبان ۱۳۸۰، ۵۳۰ ص، ۳۷۰۰۰ ریال

کتاب حاضر ترجمه زندگی‌نامه مستند شاردن، به ویژه مسافرت‌های پر ماجرای اوست که بخش اعظم آن به ایران و ایرانیان اختصاص دارد و طی آن از دلبستگی شاردن به ایران سخن می‌رود. مؤلف کتاب (استاد دانشگاه آنورس بلژیک) مانند شاردن دو بار به ایران سفر کرده و در سفر دوم همان مسیری را پیموده که سال‌ها پیش شاردن طی نموده است. گفتنی است مؤلف برای تدوین کتاب به کتاب‌خانه‌های معتبر اروپا و آمریکا و اشخاص و مؤسسات خصوصی سر زده و از این رهگذر هر نامه و سند و مدرکی درباره شاردن یافته، آن را بررسی و ارزیابی نموده در تالیف کتاب از آن بهره جسته است. این کتاب در عین حال شرح و تحلیلی است از اوضاع و احوال برخی از کشورهای اروپایی مانند فرانسه و انگلیس و هلند و اسپانیا در آن زمان، همچنین وضعیت دولت‌های ایران و عثمانی در عهد صفویان. در این کتاب، خواننده از یک سو با خشونت‌ها و تعدیات سیاسی و مذهبی میان ملل و دول اروپا آشنا می‌شود و از سوی دیگر، اطلاعاتی درباره رقابت‌های انگلیس و فرانسه و هلند در ایران، ترکیه، هند، جاوه و سوماترا کسب می‌کند، افزون بر آن علل شکست فرانسویان در برابر کمپانی‌های هند شرقی، انگلیس و هلند و چگونگی رسوخ مبلغان مذهبی مسیحی و نفوذ دول متبوع آنها در ایران بازگو می‌شود. کتاب در سه بخش اصلی سامان یافته که هر

منتشر نمود و در دیباچه‌ای که به زبان عربی بر آن نوشت بر تحقیقات زوسه‌هایم سخت اعتماد کرد. اقبال ضمن آماده سازی متن برای نشر، در کار تصحیح این نسخه از خلاصه کتاب **عمادالدین اصفهانی**، نوشته بنداری بهره برد.

نجاتی لوغال، استاد دانشگاه آنکارا، کتاب صدرالدین حسینی را به سال ۱۹۴۳ به زبان ترکی ترجمه کرد. او این ترجمه را بر پایه چاپ اقبال انجام داد و اشعار را ترجمه نکرد.

ضیا الدین بونیاتوف، شرق شناس روس و رئیس آکادمی علوم آذربایجان زبده التواریخ را به زبان روسی ترجمه و به همراه تصویر کامل نسخه خطی در سال ۱۹۸۰ م. در مسکو به چاپ رساند.

از این رو، با چنین سوابقی که اثر یاد شده در میان مجامع و محققان غربی دارد، ترجمه آن به زبان فارسی کاری ارزشمند و شایسته تقدیر است. لازم به توضیح است که ترجمه فارسی بر اساس تصحیح دکتر نورالدین و چاپ بیروت صورت گرفته است. مقدمه دکتر **محمد نورالدین، ضیا الدین بونیاتوف** و دکتر **محمد اقبال** که بر چاپ ترجمه‌ها و تصحیحات خود نگاشته‌اند، در ترجمه فارسی حاضر، در ابتدای کتاب گنجانده شده است. هر سه مقدمه، حاوی اطلاعات کتابشناختی درباره سلجوقیان و گزارش کوتاهی از متون اصلی فارسی و عربی از بین رفته و بر جای مانده درباره سلجوقیان است که خود از جهت منبع‌شناسی تحقیقات سلجوقی و آگاهی بر منابع مهم تاریخ این دوران بسیار حائز اهمیت هستند.

این جنبه، افزون بر اطلاعات مفصل و جامع الاطرافی است که درباره مؤلف اثر و تاریخچه شناسایی و انتشار آن در این مقدمه‌ها می‌توان یافت. بنابراین یادداشت‌های ابتدای کتاب چنان جامع و کامل و محققانه هستند که مترجم فارسی نیازی به نگارش مقدمه‌ای جداگانه ندیده است. در چاپ حاضر، علاوه بر یادداشت‌ها و توضیحات باری‌دهنده و راهگشای مترجم، در پایان کتاب، جدول زمان‌نگاری حوادث بر اساس گزارش صدرالدین حسینی نیز افزوده شده که به نوبه خود کاری ابدایی و ارزشمند و به ویژه مفید و کاربردی است.

منابع مورد استفاده مصحح متن عربی (چاپ بیروت که منبای ترجمه حاضر بوده) و نمایه اسمی صفحات پایانی کتاب را به خود اختصاص داده‌اند.

(عمید خراسان: نسوی) نام نهاده است. با آن‌که کتاب زبده التواریخ بر پایه مطالب گونه‌گون تاریخی نگاشته شده، دلبستگی نویسنده بیشتر به رخدادهاست و ارزیابی او هم از آن‌ها متفاوت است. زیرا با دقت در متن کتاب آشکار می‌شود که شکل و شیوه گزارش وقایع، روند و آهنگی خاص دارد. حسینی در سراسر کتابش عمدتاً به سلاطین می‌پردازد و از وزرا اندک چیزی می‌نگارد و در این صورت هم توجهش به شخصیت‌های برجسته‌ای مانند نظام الملک و درگزینی و وزیر خلیفه عباسی، عون الدین، جلب می‌شود. توضیح کارهای امرا و کارگزاران محلی هم جای چشمگیری را می‌گیرد، اما سخن پیرامون آنانی است که تأثیری بر سرنوشت دولت و خاندان حاکم داشته‌اند. حسینی از نگارش رخدادهایی که رنگ قومی داشته‌اند، پرهیز می‌کند. اطلاعات او از اسماعیلیان و از نبردهای فرساینده میان طوایف و از سران آن‌ها اندک است و به زبان دیگر می‌توان گفت که حسینی به ندرت از آهنگ اصلی‌اش در نگارش این کتاب، یعنی تاریخ خاندان حاکم، منحرف می‌شود.

درباره مؤلف اطلاعات اندکی در دست است لیکن بنا به تحقیقات و استنتاج‌های مصححان کتاب می‌توان گفت او در دهه ششم یا هفتم سده ششم هجری تولد یافته و بالطبع در انتهای سده ششم و ابتدای سده هفتم هجری زندگی می‌کرده و کتابش را پس از سال ۶۲۲ ه. ق. نگاشته است زیرا واپسین رخدادی که در کتاب آورده، درگذشت اتابک ازبک و پایان فرمانفرمایی خاندان ایلدگز است که به سال ۶۲۲ ه. ق. رخ داده است.

در مورد شناسایی، معرفی و چاپ و انتشار این اثر باید گفت **هوتسما**، نخستین کسی بود که در دیباچه‌اش بر مجموعه متون مربوط به سلجوقیان در سال ۱۸۸۶ م. به این کتاب اشاره کرد.

او نسخه‌ای از این اثر را از م. **رایت شرق شناس انگلیسی** گرفته بود. در سال ۱۹۰۸ م. **آمد روز**: مستشرق دیگر، کتاب **ابن قلانسی** در باب تاریخ دمشق را انتشار داد و در حاشیه‌نویسی بر آن از کتابهای زیادی بهره برد که از آن جمله زبده التواریخ حسینی بود. شرق‌شناس آلمانی، **کارل زوسه‌هایم** هم در سال ۱۹۱۱ م. به پژوهش مفصلی در باب زبده التواریخ دست زد و جستاری در باب آن منتشر ساخت. پس از چندی، **محمد اقبال**، استاد دانشگاه پنجاب در لاهور، در سال ۱۹۳۳ کتاب را تصحیح و